

KENNISDAG BODEM & WATER

Veel inspiratie en nieuwe inzichten

Editie april 2018

**Actieplan
Bodem
& Water**

Beste lezer,

Op 12 februari hebben ruim 220 mensen, veelal agrariërs, in de Meerpaal in Dronten actuele kennis en ervaringen uitgewisseld over bodem en waterbeheer in Flevoland. Het succes is grotendeels te danken aan een goed gevuld programma en aan de grote betrokkenheid van de boeren en experts.

In deze Kennisdagspecial leest u een korte samenvatting van de dag, om een beeld te krijgen van alle workshops, dus ook diegene waar u niet aan heeft deelgenomen. Mocht u afwezig zijn geweest, dan is het voor u wellicht interessant om een impressie van de dag in deze special te lezen.

Met hulp van de studenten van de Aeres hogeschool is de samenvatting van de workshops gemaakt. Wij hebben met veel plezier met hen samengewerkt.

Hartelijke groet en veel leesplezier,

Namens het Actieplan Bodem & Water,

Wim Dijkman

Programmaleider

Praktijkvoorbeelden van boeren en tips van experts vielen in de smaak

De boeren vertelden uit eigen ervaringen en gaven samen met de specialisten praktische tips en in een heus Water- en Bodemcafé konden aanwezigen hun eigen specifieke vraag stellen aan een expert. De dag was goed gevuld en allerlei onderwerpen kwamen aan bod. Deelnemers kozen in drie rondes uit een aanbod van 12 workshops over onderwerpen als bodemkwaliteit, grondbewerking, biodiversiteit en drainage. En nog veel meer interessante onderwerpen.

“Opvallend hoeveel kennis in de praktijk wordt ontwikkeld door boeren zelf. Zij nemen risico's door het gewoon ‘te doen’.”

*– Wim Dijkman programmaleider
van het Actieplan Bodem en Water*

Dierlijke mest en koolstofkringloop

Jaap Gielen en melkveehouder en Koeien&Kansen deelnemer Johan Dekker bespraken het voordeel van een Bedrijfs Eigen Stikstofnorm (BES) en het belang van dierlijke mest voor de veehouder. Organische mest is beter voor de bodem, de waterkwaliteit én het rendement van de melkveehouder. Bij de huidige gebruiksnormen voor gras wordt meer fosfaat onttrokken dan aangevoerd. Voor veehouders kan BES een oplossing zijn om voldoende fosfaat aan te voeren: Er wordt op kunstmest bespaard en tevens kan de Flevolands melkveehouderijsector 20.000 ton extra effectieve organische stof aanvoeren. Albert-Jan Bos vertelde in zijn workshop over de koolstofkringloop op een melkveehouderij en het belang van organische stof. Hij liet in een animatie zien hoe je de bodem kunt voeden en het belang van een slim bouwplan daarbij. Verder gaf hij antwoord op vragen zoals: Wat komt er vrij bij het scheuren van een graszode? Hoe houd je meer mest op het bedrijf? Zijn tip voor de veehouders: “Zaai klaver mee in nieuw grasland, de extra stikstof kun je goed gebruiken. En kijk goed naar de verschillen in bewortelingsdiepte tussen grassen.”

Drainage

Een goede drainage is de basis voor goed bodembeheer. Klaas Kooistra vertelde over de verschillende soorten drains, het omhullingsmateriaal en welke soort geschikt is voor welke bodem. De belangrijkste poriën van de drainbuis zitten in de onderste helft, die voeren tweederde van het water af. Een dikke omhulling kan er voor zorgen dat het water gereguleerd wordt naar de andere poriën van de drainbuis. Tip van Klaas Kooistra: “Het is verstandiger om lange en smalle poriën te gebruiken in plaats van korte en brede poriën, omdat die eerder vervuild zullen raken.”

“De ijzerwaarde in het grondwater en de grondsoort zijn de belangrijkste factoren bij de keuze voor de beste drainage. Ook de manier waarop het gelegd wordt, kan het verschil maken.”

– Klaas Kooistra

Kennisdelen in het Water- en Bodemcafé

's Middags waren tijdens de sessies bovendien twee cafés geopend; het Water- en het Bodemcafé. In het Watercafé konden geïnteresseerden terecht voor vragen en informatie over de thema's 'opvang van restvloeistoffen, spuit-techniek, akkerranden en opslag van vaste mest'. In het Bodemcafé kon in gesprek worden gegaan met de bodemdeskundigen over onderwerpen zoals groenbemestingsmengsels, niet kerende grondbewerking en bodemverdichting.

Hoe voorkom ik weerstand voor wortelgroei door te hoge bandendruk?

Martin Duijkers vertelde over de risico's op ondergrondverdichting bij het huidige landgebruik. In Flevoland is hierop meer risico dan elders in Nederland. Volgens Martin wil het gewas drie dingen: ruimte voor de wortels, water met voedingsstoffen en zuurstof. Kees van Dun liet op zijn beurt enkele voorbeelden zien van hoe zijn machines en trekkers met lagere bandenspanning bijdragen aan het verminderen van bodemverdichting. Maik Verwer heeft voor zichzelf een

eenvoudig systeem om snel bandenspanning te laten aflopen. Hij heeft meegedaan aan het project Zicht op de Bodemstructuur en concludeerde dat er veel onverteerbare stroresten in de bodem zaten. Hij besloot rigoureus te werk te gaan om ondieper te ploegen en haalde de voorscharen van de ploeg af.

Wat doe je na de oogst aan grondbewerking?

Akkerbouwer Jan Pieter Smid heeft ook samen met zijn buurman meegedaan aan Zicht op de bodemstructuur. Hij heeft een akkerbouwbedrijf op zware klei in Zeewolde. Samen met de expert heeft hij beoordeeld wat het effect is van zijn manier van hoofdgrondbewerken. Hij ploegt namelijk direct na de tarweoogst en zaait daarna een groenbemester in die in de winter blijft staan. De resultaten stemmen tot tevredenheid.

Wim Blok, akkerbouwer uit Rutten, gebruikt voor de grondbewerking een Keverneland CLI, van 3 meter breed met 4 tanden. Deze zet hij in na de oogst. De CLI tilt de grond lichtjes op, zonder het oppervlakte al teveel te verstoren.

Een paar punten om rekening mee te houden bij grondbewerking na de oogst: elke bewerking verstoort het bodemleven, transport is de grootste boosdoener bij bodemverdichting, maak de oppervlakkige grond niet te fijn. De enige reden, volgens Wim, voor diepere grondbewerking is het opheffen van sporen en water te bergen.

Praktische aandachtspunten bij de hoofdgrondbewerking

Co'nn Rennen, akkerbouwer uit Zeewolde, noemt niet kerende grondbewerking (NKG) 'conserverende landbouw'. Met NKG geef je het bodemleven meer kans, verbetert de bodembewerkbaarheid en de organische stof in de toplaag én maak je de bodem weerbaarder voor het weer."

"De organische stof in de bovenlaag neemt toe, het bodemleven is beter en de opbrengsten per hectare blijven gelijk óf nemen toe, bij ondiep ploegen." – Wouter Klaasse Bos

Akkerbouwer Wouter Klaasse Bos sprak over ondiep ploegen met de ekoploeg. Hij ploegt tussen de 10 en 16 cm diep. Het systeem past ook goed bij zijn biologische bedrijfsvoering.

Wat zijn de feiten en fabels over groenbemestersmengsels?

Wiepie Haagsma, Gera van Os en akkerbouwer Gert-Jan van Dongen vertelden over de belangrijke rol van groenbemesters in het bouwplan. Groenbemesters dragen bij aan de bodemstructuur, voeren organische stof aan en verminderen uitspoeling stikstof. “Groenbemesters zijn een ‘teelt’ en verdient aandacht. Maak een bewuste keuze voor type groenbemester en zaai het in met de aandacht zoals je een hoofdgewas ook zou zaaien. Zo wegen de kosten zeker op tegen alle voordelen.”

Teelt en biodiversiteit: inpassen van strokenteelt tot pioniernatuur.

Maria van Boxtel, Dirk van Apeldoorn, Roy Michielsen en akkerbouwer Mark Geling vertelden over teelt en biodiversiteit.

Dirk van Apeldoorn, Wageningen Universiteit, voert het onderzoek uit over strokenteelt en bevestigt dat dit bijdraagt aan meer biodiversiteit. Strokenteelt kan leiden tot 20% meer opbrengst. De verspreiding en daarmee de druk van ziekten en plagen is lager in de strokenteelt.

Een andere manier om de biodiversiteit in de landbouw te vergroten is de pioniernatuur. Mark Geling is akkerbouwer en werkt samen met Stichting Flevolandschap aan een landbouwsysteem waarin akkervogels en bodemverbetering gestimuleerd worden door het telen van extensieve

gewassen als granen, koolzaad en luzerne. Dit zijn de gewassen die geteeld werden vlak na de inpoldering, vandaar Pioniernatuur.

Hoe voer ik op een praktische en ecologische manier het beheer van slootkanten uit?

Tiem van Veen, Michel Sollie en akkerbouwer Wim Stegeman bespraken het belang van het beheren van slootkanten. Want hoe doe je dit op een praktische en ecologisch verantwoorde manier? Nu worden de slootkanten gemaaid en blijft het riet in de kanten liggen. Tijdens het maaien ontstaat er fijn materiaal dat kan zich ophopen in de sluizen en voor verstopping kan zorgen. Advies: het gemaaide gewas op een drie meter brede grasrand leggen en vervolgens oprapen.

“Het opgeraapte product kan gecomposteerd worden; dit is vaak prima te gebruiken op akkers.” – Wim Stegeman

Met juiste techniek minder rijschade grasland

Herman Krebbers en melkveehouder Joep den Brok zijn er over uit: rijschade in grasland valt steeds vaker op. Er kan dan sprake zijn van een toplaagverdichting of een diepere verdichting. Vaak wordt het land bereiden met te grote en/of zware machines en hoewel hier wel rekening mee wordt gehouden met de bandenspanning, leidt dit niet tot de gewenste effecten.

Het is belangrijk dat een ondernemer bij te natte omstandigheden niet op zijn land komt.

“Geduld is een schone zaak”

Peter Kuipers Munneke, bekend als weerman bij de NOS, kon helaas niet aanwezig zijn bij de Kennisdag op 12 februari en zijn lezing over klimaatontwikkeling kon daardoor niet doorgaan. Toch zijn we nieuwsgierig naar zijn verhaal. Vader en zoon Scholtens uit Luttelgeest zijn in gesprek gegaan met Peter Kuipers Munneke.

In alle vroegte vertrok Peter maandag 26 maart naar de Noordoostpolder voor een interview bij het boerenbedrijf. Goed voorbereid, met de laarzen aan, vertelde hij over onder andere de toename van neerslag in ons land (van ongeveer 650 naar 850 millimeter) en dat we minder periodes met vorst kunnen verwachten. De toename aan neerslag zien we vooral terug in de wintermaanden, deze zijn natter en warmer geworden. De zomermaanden worden gemiddeld niet droger, maar we krijgen wel vaker periodes van droogte, aldus Peter. Het is belangrijk dat er in droge tijden voldoende water in de grond achterblijft en bij natte periodes (en hoosbuien) het water gemakkelijk weg kan. Peter is benieuwd wat het effect van deze weersverandering op de bodem is. "Vooral de buffercapaciteit en structuur van de bodem is belangrijk", geeft zoon Niels Scholtens aan. "De vorst in februari heeft veel goed gedaan in de bodem en de structuur is bijzonder mooi".

Volgens de drie heren zorgt het veranderde weer voor een steeds groter probleem met verdichting. Na een zware bui duurt het langer voordat de bodem voldoende droog is, maar we kunnen niet altijd wachten. Zware machines en hoge bandendruk geven een risico op bodemverdichting zeker als de grond nog te vochtig is.

Ook de verschillen van het boeren vroeger en nu werden besproken. "Opmerkelijk verschil ten opzichte van vroeger is dat men toen meer 'nam' en nu proberen we op het boerenbedrijf wat terug te geven". Marcel Scholtens doelde op o.a. de compost en organische mest die worden gebruikt om de bodem organische stof en voedingsstoffen te geven.

Er werd ter plekke een kuil gegraven en daar zagen we de wormen goed hun weg vinden. Er waren veel poriën te zien, maar het was nog te nat om de grond te kunnen bewerken. Zo kwamen deze ochtend twee kennisgebieden samen op de kavel en is over en weer veel van elkaar geleerd.

Klik op het filmpje om de boeren en de weerman in actie te zien.

Provincie stimuleert agrarische investeringen in internationale waterdoelen

De provincie Flevoland wil agrariërs stimuleren om de agrarische sector te moderniseren én samen te werken aan de realisatie van de internationale waterdoelen. Daarom biedt zij agrariërs en samenwerkingsverbanden van agrariërs de mogelijkheid om subsidie aan te vragen voor fysieke investeringen, die een direct of indirect effect op de verbetering van de waterhuishouding hebben. Hiervoor is via POP3 in totaal ruim € 2 miljoen beschikbaar, afkomstig uit Europa.

Flevolandse opgaves en subsidiabele activiteiten

Om deze subsidie gericht in te kunnen zetten, heeft de provincie -in overleg met Actieplan Bodem en Water - de regeling Fysieke investeringen Water specifiek gemaakt voor de Flevolandse situatie. Hiervoor is een doorvertaling naar de [Flevolandse opgaven](#) gemaakt, waarbij het ABW-criterium 'water via de bodem' een rol speelt. Dit betekent dat voor agrariërs subsidie te verkrijgen is voor fysieke investeringen die bijdragen aan (een van) deze vier doelen:

- I **Verbetering van de bodemkwaliteit (waaronder bodemstructuur);**
- II **Verbetering van de waterkwaliteit door vermindering van de emissies van gewasbeschermingsmiddelen;**
- III **Waterbesparing in de teelt, mogelijkwerwijs in combinatie met beperking van de bodemdaling;**
- IV **Verbetering van de waterkwaliteit door vermindering van de emissies van meststoffen.**

Op basis van deze opgaven is een prioritering opgesteld en zijn deze opgaven vertaald naar een [lijst met subsidiabele activiteiten](#).

Zoals blijkt uit de activiteitenlijst is de subsidie vooral gericht op investeringen in materieel, vandaar de naam "fysieke investeringen". Het mooie daarvan is dat de investering ook mag bijdragen aan de productiviteit van uw bedrijfsvoering. U kunt dus subsidie krijgen voor investeringen die u als agrarische ondernemer ook kostenbesparingen of hogere omzet opleveren. Zo kunt u een dergelijke investering nog sneller terugverdienen!

In samenwerking met ABW

Het ABW heeft voor deze openstelling in december 2017 een consulterende bijeenkomst georganiseerd met de agrarische netwerkorganisaties in Flevoland en aan het ABW gelieerde agrobédrijfsleven. Op basis van de uitkomsten van deze consultatie is een advies gegeven over de opgaven, behoefte en de prioriteiten die we in Flevolandse agrarische sectoren zien. De provincie heeft het grootste deel van dit advies kunnen overnemen.

Maximaal 40% bijdrage

Aanvragers kunnen voor investeringen die bijdragen aan de waterdoelen maximaal 40% subsidie krijgen. Er geldt een ondergrens van minimaal €100.000. De provincie zoekt daarom investeringen waarvoor de subsidiabele kosten minimaal op €250.000 uitkomen.

De betreffende investering en de subsidieaanvraag moeten aan strikte criteria voldoen. Er wordt bij POP3 een tendersystematiek gehanteerd. Dit betekent

dat aanvragen beoordeeld worden op kwaliteitscriteria en de hoogst scorende aanvragen komen in aanmerking voor subsidie, totdat het beschikbare subsidiebedrag is uitgeput.

Wilt u in aanmerking komen voor subsidie, dan kunt u voor vrijdag 25 mei 17.00 uur, uw aanvraag indienen via [RVO.nl](https://rvo.nl). Alle informatie die nodig is om een goede aanvraag te kunnen doen, leest u op www.flevoland.nl/POP3 onder de kop "Fysieke investeringen water".

Gecoördineerde aanvraag

Het ABW is voor deze openstelling betrokken bij een gecoördineerde aanvraag voor meerdere agrariërs in samenwerking met een aantal gebiedspartners. Hou hiervoor de [website van het ABW](#) in de gaten!

Voor de gezamenlijke aanvragen voor de regeling POP Water M2, kunt u terecht bij:

- Erik Arts | e.arts@countus.nl | 06 34655144
- Gerda van der Horst | Gerda.vanderhorst@flynth.nl | 06 51400420

Kennisfaciliteit: leren, ontmoeten en vernieuwen

Tijdens de kennisdag is er aandacht geweest voor het onderzoek naar een Kennisfaciliteit, als vervolg op het Actieplan Bodem & Water. Onder de aanwezigheid is de behoefte gepeild voor een mogelijke Kennisfaciliteit en vooral in welke vorm deze zou kunnen worden georganiseerd. Keete Voerman heeft de ondernemers gesproken over bijvoorbeeld de wijze waarop zij vernieuwen binnen hun bedrijf en welke rol nieuwe kennis daarbij heeft. Al snel werd duidelijk dat er verschillende behoeften en wensen zijn. Geen boer is hetzelfde! Waar de een liever de kennis en inzichten bij de buurman haalt,

hecht een ander meer waarde aan een universiteit of juist het bedrijfsleven. Wat wel een belangrijke overeenkomst is, is dat nagenoeg iedereen behoefte heeft aan 'leren en ontmoeten', dit is de meerwaarde van een eventuele Kennisfaciliteit. Echter, er zijn al veel netwerken en studiegroepen, dus over de aanvullende vorm moet goed worden nagedacht.

De resultaten van het onderzoek, gecombineerd met een verdere verdieping in verschillende workshops, worden binnenkort met u gedeeld.

Save the date

Ook in 2019 vindt er weer een Kennisdag Bodem & Water plaats. Zet de datum: maandag 4 februari 2019 alvast in uw agenda!

Meer weten?

Het Actieplan Bodem en Water is een initiatief van LTO Noord, Waterschap Zuiderzeeland en provincie Flevoland. De doelstelling van het ABW is een duurzame landbouw in Flevoland bevorderen door bewust bodemgebruik, een goede waterkwaliteit en waterconservering in het bodemprofiel. Door netwerkontwikkeling met het agro bedrijfsleven en agrarische belangenorganisaties worden doelen breder gedeeld en acties gegenereerd.

Meer weten over Actieplan Bodem en Water? Kijk op bodemenwaterflevoland.nl. Voor informatie, tips, mooie verhalen en beeldmateriaal. Maar ook voor de [presentaties](#) die tijdens de Kennisdag zijn gehouden.

Heeft u zelf tips of vragen?

Stel ze via info@bodemenwaterflevoland.nl

PROVINCIE FLEVOLAND

